

تشکیلاتی عمل کردن امام جواد (علیه السلام) در دوره امامت

فاطمه پاک بین^۱

^۱ - طلبه سطح ۲، مدرسه فاطمه معصومه (سلام الله علیها) ، دلیجان

چکیده

امام جواد (علیه السلام)، نهمین امام شیعیان، در دوره‌ای حساس از تاریخ اسلام و تشیع زندگی می‌کردند. دوره‌ای که از یک سو با فشارهای شدید حکومت عباسی همراه بود و از سوی دیگر، نیاز به سازمان دهی منسجم شیعیان در مناطق مختلف به شدت احساس می‌شد. امام جواد (علیه السلام) با تکیه بر دانش عمیق الهی، دوراندیشی سیاسی، و ارتباطات گسترده با اصحاب و نمایندگان خود، توانستند شبکه‌ای تشکیلاتی برای هدایت و انسجام شیعیان تشکیل دهند. در این مقاله، تلاش شده است تا ضمن بررسی زمینه‌های تاریخی دوران امامت امام جواد (علیه السلام)، به روش‌های تشکیلاتی ایشان در مدیریت جامعه شیعه پرداخته شود. همچنین به نمونه‌هایی از نمایندگان برجسته امام (علیه السلام) و اقدامات ایشان در مناطق مختلف اشاره می‌شود. این پژوهش نشان می‌دهد که امام جواد (علیه السلام) چگونه با استفاده از تدابیر تشکیلاتی، از تداوم مسیر امامت و حفظ هویت شیعی در برابر فشارهای حکومت عباسی صیانت کردند.

کلید واژه: امامت، امام جواد، تشکیلات

مقدمه

امام جواد (علیه السلام)، نهمین امام شیعیان، در دوره‌ای به امامت رسیدند که از نظر سیاسی و اجتماعی، یکی از حساس‌ترین دوران‌های تاریخ اسلام به شمار می‌رفت. خلافت عباسی در این دوره با چالش‌های متعددی از جمله گسترش نفوذ شیعیان و افزایش آگاهی مردم نسبت به جایگاه اهل بیت (علیهم‌السلام) رو به رو بود. خلفای عباسی که از قدرت روز افزون امامان شیعه بیم داشتند، از راهکارهای مختلفی مانند محدودیت‌های شدید، کنترل اطلاعات و تحت نظر گرفتن فعالیت‌های امامان برای تضعیف جایگاه ایشان استفاده می‌کردند. در چنین شرایطی، امام جواد (علیه السلام) که در سنین کودکی به امامت رسیدند، با اتکا به دانش الهی، دوراندیشی و درایت سیاسی و ارتباطات تشکیلاتی منسجم، توانستند شیعیان را در برابر تهدیدهای موجود سازمان‌دهی کنند و از تفرقه و انحراف آن‌ها جلوگیری نمایند. امام جواد (علیه السلام) با گسترش شبکه‌ای از وکلا و نمایندگان در مناطق مختلف، نه تنها توانستند ارتباط مستمر و منظم با پیروان خود برقرار سازند، بلکه به صورت غیرمستقیم از طریق این شبکه، رهبری فکری و معنوی شیعیان را بر عهده گرفتند. این رویکرد تشکیلاتی به امام جواد (علیه السلام) این امکان را داد که در محیطی آکنده از فشار و اختناق، هدایت فکری و معنوی جامعه شیعه را به شیوه‌ای مؤثر ادامه دهند. به علاوه، این شبکه نقش مهمی در انتقال احکام شرعی، جمع‌آوری وجوهات شرعی، و حل مسائل اعتقادی و سیاسی ایفا می‌کرد. از دیگر ویژگی‌های مهم دوران امام جواد (علیه السلام)، مواجهه با مکاتب فکری و عقیدتی مختلف بود که به وسیله دستگاه خلافت عباسی حمایت می‌شدند. امام جواد (علیه السلام) در مناظرات علمی متعددی شرکت کردند و با ارائه استدلال‌های متقن، جایگاه علمی و معنوی خود را به اثبات رساندند. این مناظرات، ضمن تثبیت جایگاه امام به عنوان یک رهبر الهی، موجب افزایش آگاهی جامعه نسبت به حقانیت اهل بیت (علیهم‌السلام) شد. در بحث تشکیلاتی عمل کردن امام جواد (علیه السلام)، کتاب‌های زیادی تألیف نشده محمد کاظم قزوینی در کتاب از ولادت تا شهادت به زندگانی امام جواد پرداخته و از بعد عبادی و معنوی زندگی ایشان را بررسی کرده، اما از حیث عملکرد تشکیلاتی حضرت امام جواد (علیه السلام) بیان نشده. مهدی قزلی، در بخش‌ده غریب به زندگانی امام جواد (علیه السلام) علی‌ه السلام پرداخته و سعی نموده تا با عباراتی ساده و روان خواننده خود را در فضای موجود در عصر آن حضرت قرار داده و تصویری گویا از حوادث و جریان‌ات آن عصر بیان نماید. مهدی پیشوایی در کتاب سیره پیشوایان امام معصوم (علیه‌السلام) به طور کلی به زندگی امام جواد (علیه‌السلام) پرداخته، مقاله‌ای که به صورت مستقل به تشکیلاتی عمل کردن امام جواد (علیه‌السلام) پرداخته شده باشد یافت نشد. وجه تمایز این نوشتار در این است که به نقش و تربیت وکلا، به تقسیم وظایف یاران و عملکرد تشکیلاتی امام جواد به صورت دسته بندی و منظم به رشته تحریر درآمده است.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱ مفهوم امامت

معنای لغوی : (اسم مصدر) ۱_ پیشوایی ، در جامعه اسلامی از نظر مذهبی و اعتقادی ۲- پیش نماز ۳- یکی از اصول اعتقادی تشیع که شامل اعتقاد به وجود امام ورهبری و پیشوایی اوست.^۱

معنای اصطلاحی : امامت رهبری جامعه اسلامی و جانشینی پیامبر (صلی الله علیه و اله وسلم) در امور دینی و دنیوی است. این آموزه، از اصول اعتقادی شیعیان و از اختلافات بنیادین اعتقادی میان شیعه و اهل سنت است. اهمیت مسئله امامت نزد شیعیان باعث شده که آنان امامیه لقب گیرند.^۲

۱-۲ مفهوم تشکیلات

معنای لغوی : چیزی را شکل و صورت دادن ، درست کردن ، ساختن ، سازمان دادن^۳

معنای اصطلاحی :

* کار تشکیلاتی یک کار گروهی است ، نه انفرادی.

* در آن فعالیت آگاهانه و خودجوش ، انجام می شود نه از روی اجبار و دستور.

* کارها با برنامه ریزی قبلی انجام می شوند ، نه با تصمیمات مقطعی.

* اهداف مشخصی برای گروه و تشکیلات وجود دارد که همه اعضاء دنبال دستیابی به همان اهداف هستند.

قرآن نیز ولایت را در بین مومنان ضروری می داند ، که بسیار در کار تشکیلاتی مهم است.^۴

وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ^۵.

۲- تربیت و کلا

^۱ - عمید ، فرهنگ لغت عمید ، ج ۱ ، ص ۱۷۷

^۲ - سبحانی، خدا و امامت ، ص ۹

^۳ - عمید ، ج ۱ ، ص ۵۰۱

^۴ - ذوالفقاری ، تشکیلات بهشتی (مجموعه نظرات تشکیلاتی شهید بهشتی ، ص ۱۸

^۵ - آل عمران ۱۰۴ (و باید از میان شما گروهی [مردم را] به نیکی دعوت کنند و به کار شایسته وادارند و از زشتی بازدارند و آنان همان رستگارانند)

وکلای امام جواد (علیهما السلام) افرادی بودند که وظیفه ی هدایت شیعیان ، جمع آوری وجوهات شرعی ، پاسخگویی به مسائل دینی و تقویت شبکه ی تشکیلاتی شیعه را برعهده داشتند. این وکلا در مناطق مختلف منصوب می شدند تا ارتباط امام جواد (علیهما السلام) با شیعیان در سراسر قلمرو اسلامی حفظ شود.

۲-۱ «علی بن مهزیار»

علی بن مهزیار در اهواز به دنیا آمد و در همان جا رشد کرد. خانواده او از خانواده های اصیل ایرانی بودند که به شیعه گراییدند. علی بن مهزیار پس از گرویدن به شیعه ، در فقه و حدیث تحصیلات خود را آغاز کرد و به سرعت به یکی از علمای برجسته منطقه خود تبدیل شد. در کنار علم دینی ، او از ویژگی هایی چون صداقت ، دیانت ، و اخلاص برخوردار بود که باعث شد به یکی از وکلای بزرگ اهل بیت (علیهما السلام) تبدیل شود.

علی بن مهزیار در طول زندگی خود به سفرهای متعدد به مناطق مختلف ایران و عراق پرداخت تا ارتباط خود را با امامان (علیهما السلام) برقرار کند و فعالیت های وکالتی اش را پیگیری نماید. در طول این سفرها ، او ارتباطات گسترده ای با شیعیان برقرار کرده و در مسائل دینی و مالی شیعیان در جنوب ایران تأثیرگذار بود.^۱

علی بن مهزیار در دوران امام جواد و امام هادی (علیهما السلام) ، مسئولیت هدایت و نظارت بر امور مالی و دینی شیعیان در منطقه خوزستان را بر عهده داشت. به دلیل اهمیت این منطقه و وجود جمعیت شیعه زیاد در آن ، امامان (علیهما السلام) علی بن مهزیار را به عنوان یکی از وکلای مورد اعتماد خود انتخاب کردند.

او وظیفه جمع آوری وجوهات شرعی مانند خمس و زکات را از شیعیان منطقه بر عهده داشت و این وجوهات را به امامان ارسال می کرد. علی بن مهزیار همچنین مسئول نظارت بر وضعیت اجتماعی و دینی شیعیان بود و در صورت بروز مسائل یا مشکلات ، آن ها را به امامان (علیهما السلام) گزارش می کرد.

این فعالیت ها به ویژه در شرایطی که دشمنان اهل بیت (علیهما السلام) در پی تضعیف جنبش شیعی بودند ، بسیار اهمیت داشت. علی بن مهزیار نه تنها در امور مالی شیعه کار می کرد ، بلکه در حل و فصل مسائل فقهی و دینی نیز نقش مهمی داشت.^۲

امام جواد و امام هادی (علیهما السلام) علی بن مهزیار را به عنوان فردی امین ، مورد اعتماد و دانشمند معرفی کردند. در یکی از نامه ها ، امام جواد (علیه السلام) از علی بن مهزیار به عنوان فردی که با اخلاص کامل در خدمت اهل بیت (علیهما السلام) است یاد می کنند. امام جواد (علیه السلام) در یکی از نامه های معروف به او فرمودند: «ای علی ، تو از ما هستی و آنچه می کنی به رضای ماست. به راه خود ادامه بده و از هیچ خطری نترس.» این تأییدات از

^۱ - شیخ طوسی، الفهرست، ص ۱۸۹

^۲ - نجاشی اسدی کوفی ، رجال نجاشی، ص ۲۵۷

*استفاده از تقیه به عنوان ابزار حفظ جان و مال شیعیان

یکی از ابزارهای حیاتی امام جواد (علیه السلام) در دوران حکومت عباسیان، تقیه بود. تقیه به معنای پنهان کاری و عدم ابراز علنی عقاید در برابر دشمنان و در مواقعی است که خطر جان و مال پیشوای شیعه و پیروانش را تهدید می کند. امام جواد (علیه السلام) که در شرایط سیاسی پیچیده ای زندگی می کرد، برای حفظ جان شیعیان و خود از تقیه استفاده می کرد. در دوران خلافت عباسیان، فشار بر شیعیان و اهل بیت (علیهم السلام) در برخی مواقع به حدی می رسید که ابراز اعتقادات مذهبی به طور علنی می توانست به سرکوب شدید منجر شود. امام جواد (علیه السلام) با استفاده از تقیه، نه تنها از جان خود و پیروانش محافظت می کرد، بلکه به آنها آموزش می داد که چگونه در شرایط دشوار، عقاید خود را پنهان کرده و از برخوردهای علنی با حکام عباسی خودداری کنند. این روش در شرایط خاص بسیار مؤثر بود، زیرا به شیعیان این امکان را می داد که از آزار و اذیت های حکومت عباسی مصون بمانند و در عین حال، آموزه های اهل بیت (علیهم السلام) را در قلب خود حفظ کنند. تقیه در دوران امام جواد (علیه السلام) به یک سیاست دینی مهم تبدیل شد که نه تنها در حفظ جان شیعیان مؤثر بود، بلکه باعث تقویت آموزه های تشیع در میان مردم و در محافل علمی شد. تقیه به امام جواد (علیه السلام) این فرصت را می داد تا به طور غیرمستقیم از طریق شاگردان و علمای شیعه به گسترش معارف اهل بیت (علیهم السلام) بپردازد و بدین ترتیب، جامعه شیعه را تقویت نماید.^۱

*مدیریت بحران های اقتصادی و اجتماعی

در دوران امام جواد (علیه السلام)، مشکلات اقتصادی و اجتماعی شدیدی در جهان اسلام وجود داشت. خلافت عباسی درگیر بحران های مالی بود و فشارهای اقتصادی بر مردم، به ویژه شیعیان، افزایش یافته بود. در این شرایط، امام جواد (علیه السلام) با بهره گیری از خمس و زکات، به تأمین مالی نیازمندان و شیعیان فقیر پرداخته و از آنها حمایت می کرد. این کمک ها نه تنها به بهبود وضعیت اقتصادی مردم کمک می کرد، بلکه باعث می شد که شیعیان احساس کنند که امام جواد علیه السلام در کنار آنهاست و مشکلاتشان را درک می کند. امام جواد (علیه السلام) در راستای حمایت از شیعیان، با تکیه بر منابع اقتصادی موجود، توانست به طور مؤثری در بهبود وضعیت اجتماعی و اقتصادی پیروان خود نقش ایفا کند.^۲

امام جواد (علیه السلام)، با تدابیر خاص خود، در برابر بحران ها و چالش های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایستادگی کرد و توانست از طریق مدیریت بحران و استفاده از تقیه، نه تنها جان و مال شیعیان را محافظت کند، بلکه پایه های تشیع را در دوران خود تقویت نماید. امام جواد (علیه السلام) با استفاده از ابزارهایی چون تقیه و علم، نه

^۱ - قزوینی، از ولادت تا شهادت امام جواد (علیه السلام)، ص ۲۸۸

^۲ - همان، ص ۲۵۰

تنها توانست از شیعیان در برابر فشارهای حکومتی محافظت کند، بلکه به گسترش آموزه‌های اهل‌بیت (علیهما السلام) در دل جامعه اسلامی ادامه داد و نقشی اساسی در تثبیت جایگاه شیعه در آن دوران ایفا نمود.^۱

نتیجه گیری

امام جواد (علیه السلام) در دوران خلافت عباسیان، که با شرایط پیچیده سیاسی، اجتماعی و اقتصادی روبرو بود، توانست با استفاده از تدابیر هوشمندانه و حکمت عملی، جایگاه شیعه را در برابر تهدیدات حفظ کند و آن را گسترش دهد. امام جواد (علیه السلام) از ابزارهایی همچون تقيه، مدیریت بحران و مناظرات علمی بهره برد تا هم خود و هم پیروانش را از فشارهای شدید حکومتی محافظت کند و در عین حال آموزه‌های اهل‌بیت (علیهما السلام) را به‌طور غیرمستقیم در سطح جامعه ترویج نمایند. امام جواد (علیه السلام) با استفاده از تقيه برای حفظ جان شیعیان و جلوگیری از سرکوب‌های حکومتی، به آنها آموخت که در شرایط دشوار، چگونه عقاید خود را پنهان کنند و از برخوردهای علنی اجتناب نمایند. علاوه بر این، امام جواد (علیه السلام) با بهره‌گیری از مناظرات علمی و استدلال‌های منطقی، توانست نه تنها از حقیقت تشیع دفاع کند بلکه در سطوح علمی به گسترش معارف اهل‌بیت (علیهما السلام) کمک نمایند. این اقدام امام جواد (علیه السلام) نه تنها باعث شد تا شیعیان در برابر فشارهای سیاسی و مذهبی ایمن بمانند، بلکه به رشد و تقویت جنبش علمی شیعه نیز منجر شد. در کنار این تدابیر شخصی، امام جواد (علیه السلام) از وکلای خود به‌عنوان بازوهای اجرایی و ابزارهایی کارآمد برای گسترش تشیع استفاده کردند. وکلای امام در مناطق مختلف مانند قم، عراق، خراسان و اهواز، علاوه بر فعالیت‌های اقتصادی و جمع‌آوری وجوهات شرعی (خمس و زکات)، در عرصه‌های علمی و فکری نیز به دفاع از آموزه‌های اهل‌بیت (علیهما السلام) پرداخته و شیعیان را در برابر تهدیدات حکومتی حمایت می‌کردند. این وکلا، تحت پوشش تقيه و با حکمت عملی، توانستند به‌طور مؤثر در گسترش آموزه‌های امام جواد (علیه السلام) در سطح جامعه شیعه کمک کنند. در مجموع، امام جواد (علیه السلام) با بهره‌گیری از استراتژی‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و علمی خود، توانست در دوران سخت عباسیان که شیعیان تحت فشار بودند، نه تنها جان و مال شیعیان را محافظت کند بلکه به گسترش تشیع کمک کند. وکلای امام جواد (علیه السلام) نقش‌های حیاتی در این روند داشتند و با حمایت از امام (علیه السلام) در عرصه‌های مختلف، تأثیرات مثبتی بر تثبیت جایگاه شیعه در آن دوران و همچنین حفظ و توسعه معارف اهل‌بیت (علیهما السلام) در برابر فشارهای حکومتی و مخالفان داشتند.

^۱ - مجلسی، بحار الانوار، ج ۵۰، ص ۱۲۰

منابع :

* قرآن

- ۱- بیرجندی ، محمد باقر ، کبریت احمر فی الشریط المنبر ، قم ، انتشارات افق ، چاپ پنجم ، ۱۳۹۱ ه ، ش
- ۲- سبحانی ، جعفر ، خدا وامامت ، قم ، انتشارات دفتر تبلیغاتی حوزة علمیه قم ، چاپ اول ، ۱۳۶۳ ه ، ش
- ۳- ذوالفقاری ، محسن ، تشکیلات بهشتی ، تهران ، انتشارات معارف ، چاپ اول ، ۱۴۰۲ ه ، ش
- ۴- طوسی ، محمد بن حسن ، مترجم : جواد قیومی اصفهانی ، الفهرست ، قم ، انتشارات موسسه نشر الفقه ، چاپ اول ، ۱۳۷۴ ه ، ش
- ۵- طبرسی ، فضل بن حسن ، اعلام الوری ، مترجم : محمد حسین ساکت ، تهران ، انتشارات اساطیر ، چاپ اول ، ۱۳۸۸ ه ، ش
- ۶- عمید ، حسن ، فرهنگ لغت عمید ، تهران ، انتشارات اشجع ، جلد اول ، چاپ دوم ، ۱۳۹۰ ه ، ش
- ۷- قولویه ، جعفر بن محمد ، مترجم : صادق حسن زاده ، قم ، انتشارات آبان ، بی تا
- ۸- قیومی اصفهانی ، جواد ، صحیفه امام جواد (علیه السلام) ، قم ، انتشارات اسلامی ، چاپ اول ، ۱۳۸۱ ه ، ش
- ۹- قزلی ، مهدی ، بخشنده قریب ، تهران ، انتشارات امیرکبیر ، چاپ اول ، ۱۳۹۱ ه ، ش
- ۱۰- عاملی ، جعفر مرتضی ، الحیاه السیاسته الامام جواد (علیه السلام) ، بی جا ، انتشارات اسلامی ، چاپ اول ، ۱۳۸۰ ه ، ش
- ۱۱- نجاشی اسدی کوفی ، احمد بن علی ، مترجم ، محمد باقر ملکیان ، قم ، انتشارات النشر الاسلامی ، چاپ هشتم ، ۱۳۷۴ ه ، ش
- ۱۲- مجلسی ، محمد باقر ، بحارالنوار ، قم ، انتشارات فقه ، چاپ اول ، ۱۳۸۵ ه ، ش
- ۱۳- محمد زاده ، مرضیه ، محمد بن علی (علیه السلام) ، قم ، انتشارات دلیل ما ، جلد ۵۰ ، چاپ اول ، ۱۳۸۱ ه ، ش

